

СОЦИАЛЬНЫЕ ГРУППЫ
И ИХ ВЛИЯНИЕ НА
РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА
В XVI–XIX ВЕКАХ

GRUPY SPOŁECZNE
I ICH WPŁYW NA
ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA
W XVI–XIX WIEKU

**СОЦИАЛЬНЫЕ ГРУППЫ
И ИХ ВЛИЯНИЕ НА
РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА
В XVI–XIX ВЕКАХ**

**GRUPY SPOŁECZNE
I ICH WPŁYW NA
ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA
W XVI–XIX WIEKU**

Сборник научных статей подготовлен
на основе докладов участников
международной конференции,
состоявшейся в Институте истории Литвы
8–9 октября 2014 г.

Zbiór artykułów na podstawie referatów
wygłoszonych na międzynarodowej
konferencji naukowej zorganizowanej
przez Instytut Historii Litwy
8–9 października 2014 roku

Составитель
Тамара БАЙРАШАУСКАЙТЕ

Pod redakcją
Tamyry BAIRAŠAUSKAITĖ

УДК 316.344.42(474.5)(091)
С69

Книга издана при финансовой поддержке
Научного совета Литвы в рамках
Национальной программы развития
литуанистики на 2009–2015 годы
Договор № LIT-9-22

Wydanie finansowane przez
Radę Naukową Litwy w ramach Narodowego
Programu Rozwoju Lituanistyki w latach 2009–2015
Umowa Nr LIT-9-22

Knygos leidybą finansavo
Lietuvos mokslo taryba
Nacionalinė lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programa
Sutartis Nr. LIT-9-22

Рецензенты
доц. д-р Саулюс Пиворас
доц. д-р Эугениjus Савищевас

Recenzenci
Doc. dr Saulius Pivoras
Doc. dr Eugenijus Saviščevas

ISBN 978-609-8183-05-4
© Lietuvos istorijos institutas, 2015
© Sudarymas, Tamara Bairašauskaitė, 2015
© Straipsnių autoriai, 2015

Gintautas Sliesoriūnas

Institut Historii Litwy

APOGEUM WOJNY DOMOWEJ I WPROWADZENIE KONFEDERACKIEJ FORMY RZĄDÓW W WIELKIM KSIĘSTWIE LITEWSKIM (1700–1703)

Decydujący moment w wojnie domowej na Litwie pomiędzy dominującym dotychczas rodem magnackim Sapiechów, wspieranym przez własne stronnictwo, z jednej strony, a ruchem antysapieżyńskim, już przez współczesnych nazywanym „republikańskim”, skupiającym szerokie rzesze szlachty pod przywództwem rywalizujących z Sapiehami rodów magnackich, z drugiej strony, nastąpił późną jesienią 1700 roku. W artykule autor skupia jednak uwagę nie na zagadnieniach militarnych tej walki, a na analizie tego, co właściwie stało się na Litwie po decydującej bitwie w tej wojnie domowej, którą walczące stronnictwa stoczyły 18 listopada 1700 roku pod Olkienikami. Nowy układ władzy, ustanowiony po złamaniu hegemonii sapieżyńskiej, został nakreślony w „Postanowieniu Generalnym Stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego”¹, uchwalonym zaledwie tydzień po bitwie, 24 listopada, przez pospolite ruszenie szlachty na polach olkienickich. Stąd potoczna nazwa – „Postanowienie olkienickie”.

Punktem wyjścia dla niniejszych rozważań jest konstatacja faktu, że w tekście „Postanowienia olkienickiego” nie występują takie określenia jak „konfederacja” czy „konfederaci”. Skąd zatem wywodzi się utrwalona w historiografii tradycja nazywania samego postanowienia oraz ustanowionego wówczas porządku „konfederacją olkienicką”, a jej zwolenników – „konfederatami”²? W historiografii stykamy się z opinią, że konfederacja olkienicka była piątą z kolei konfederacją, uchwaloną w Wielkim Księstwie Litewskim w ciągu pięciu lat, poczynając od

¹ *Postanowienie Generalne Stanów W. X. Lit. wieczne i nigdy nienaruszone, na Zieździe Walnym Woiewodztw y Powiatow, Pospolitym Ruszeniem pod Olkinikami uchwalone, Roku Pańskiego 1700*, w Drukarni Akademii Wileńskiej Soc. Jesu (dalej: *Postanowienie olkienickie*).

² Tradycja ta jest charakterystyczna zarówno dla litewskiej, jak i polskiej historiografii. O „akcie konfederacji olkienickiej” lub „konfederacji olkienickiej” pisali Mečislovas Jučas w: *Lietuvos TSR istorija*, t. 1: *Nuo seniausiu laikų iki 1917 metų*, red. M. Jučas, V. Merkys, B. Vaitkevičius, Vilnius 1985, p. 177; Zigmantas Kiaupa w: Z. Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, Vilnius 2004, p. 124; i in.

1696 roku³. Czy rzeczywiście była to konfederacja? A może nowo ustanowiony porządek wykazywał jedynie niektóre jej cechy?

Analizę należy rozpocząć od samego tekstu „Postanowienia olkienickiego”. Warto zadać pytanie, w czym imieniu zostało ono ogłoszone i jak określono nowo ustanowiony porządek? Pierwsza odpowiedź jest oczywista – w imieniu całego narodu szlacheckiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, ściślej – „wszystkich obywateli województw i powiatów Wielkiego Księstwa Litewskiego”. W zdaniach o mniej podniosłym wydziwisku w tym samym sensie użyto słów „Rzeczpospolita” lub „Republica”⁴. Natomiast nowo powstały porządek, albo raczej to, co miało zostać zbudowane w wyniku zwycięstwa nad oligarchią sapieżyńską, określono mianem „Rzeczpospolita Wielkiego Księstwa Litewskiego”. Na wierność tej Rzeczypospolitej składano przysięgę. Każdy obywatel Wielkiego Księstwa przysięgał, że „<...> z całą Rzeczpospolitą W[ielkiego] X[ięstwa] Lit[ewskiego] trzymać powinienem”. Generalny pułkownik, czyli wojskowy i polityczny przywódca republikanów, a w zasadzie urzędnik nadzwyczajny, wyniesiony na szczyt hierarchii państwowej, przysięgał, że „erigowanym y pod władzą moię podanym od Rzeczypospolitej W[ielkiego] X[ięstwa] Lit[ewskiego] woyskiem, wiernie i życzliwie będę rządził”. „Postanowienie olkienickie” również osądzało i orzekało kary „Contra oppressores Wolności et aggressores Stanów Rzeczypospolitej W[ielkiego] X[ięstwa] Lit[ewskiego]”⁵. Można zatem rzec, że ci, których nazywano „republikanami”, a którzy utożsamiali siebie z Narodem Wielkiego Księstwa Litewskiego, ustanawiali, przysięgali na wierność oraz bronili, jak na republikanów przystało – „Rzeczypospolitej Wielkiego Księstwa Litewskiego”. Czy była to jedynie specyficzna moda terminologiczna, czy jednak kryła w sobie pewien szerszy sens? Raczej to drugie.

Określenie „Rzeczpospolita”, a w tekstach pisanych łaciną – „*Re[s]publica Wielkiego Księstwa Litewskiego*” miało już długą historię, sięgającą pierwszej połowy XVI wieku. Używane było przeważnie w tekstach publicystycznych. W historiografii to zagadnienie zostało szeroko omówione, zwłaszcza w bada-

³ J. Urwanowicz, *Drobna szlachta w wojnie domowej na Litwie w XVII/XVIII wieku, Drobna szlachta podlaska w XVI – XIX wieku*, Białystok 1991, s. 82: „w okresie od jesieni 1696 roku do bitwy olkienickiej doszło do pięciokrotnego zawiązania się konfederacji i podjęcia działań zbrojnych”.

⁴ Iaśnie Ośw. Xiążęciu I. M. P. Pułkownikowi Generalnemu W. X. L., *Postanowienie olkienickie*, k. E₂: „wszytkie dobra, ktore się wolne naleść mogą w W. X. L. zaraz oddaemy in Realem Possessionem **nomine Reipublicae** (wyróżnienie moje – G.S.).

⁵ *Postanowienie olkienickie*, k. A₂; C₂; D.

niach Dariusa Kuolysa⁶. W końcu XVII wieku popularność tej nazwy znacznie wzrosła. Z dziedziny publicystyki politycznej stopniowo została przeniesiona do ksiąg sądowych, do wyjaśnień przy aktykowaniu dokumentów obozu republikańskiego, potem do samych dokumentów, początkowo jednak nie do podstawowej ich części, a do tytułatury sygnatariuszy. Świadczy to o fakcie, że została wprowadzona nie przez redaktorów postanowień, a przez poszczególne osoby, podpisujące dokumenty. Wreszcie awansowała do zasadniczej części „Postanowienia olkienickiego”, stając się elementem już nie publicystyki, lecz aktu, który poza swoją wymową polityczną miał również charakter prawny – powoływał wojsko, sankcjonował nowy komput tego wojska, określał zasady dowodzenia, ustanawiał nowe podatki i zasady zarządzania finansami kraju oraz orzekał kary przeciwnikom politycznym obozu republikańskiego. Niektóre aspekty używania na Litwie na przełomie XVII i XVIII wieku terminu „Rzeczpospolita” już były badane. Przede wszystkim należy wymienić poświęcony temu zagadnieniu artykuł Przemysława Romaniuka⁷, który jednak rozpatrzył kwestię pod kątem konotacji terminu, jak to ujął Romaniuk, „Rzeczpospolita Litewska” z ewentualnymi przejawami litewskiego separatyzmu. Badacz doszedł jednak do wniosku, że nie był to przejaw inklinacji separatystycznych⁸.

W niniejszym artykule autor zwraca uwagę na inny aspekt używania nazwy „Rzeczpospolita”. Przypadki, kiedy występowała ona samodzielnie i miała ten sam sens, co „obywatele” lub „szlachta” Wielkiego Księstwa Litewskiego bądź pojawiała się jako skrót od „Rzeczypospolitej Obojga Narodów” zostaną tu pominięte. Obiektem rozważań będą jedynie przypadki stosowania terminu „Rzeczpospolita” przed oficjalną nazwą państwa litewskiego. W „Postanowieniu olkienickim” termin „Rzeczpospolita Wielkiego Księstwa Litewskiego” występuje nie jako substytut czy nowa wersja oficjalnej nazwy państwa. W miejscach emocjonalnie neutralnych jest ona niezmienna i tradycyjna – Wielkie Księstwo Litewskie. „Rzeczpospolita Wielkiego Księstwa Litewskiego” pojawia się w tych partiach tekstu, w których później, w okresie wielkich osiemnastowiecznych konfederacji, będzie występował termin „Konfederacja Generalna Wielkiego

⁶ D. Kuolys, *Res Lituana: kunigaikštystės bendrija*, pirmoji knyga – *Respublikos steigimas*, Vilnius 2009, (zwłaszcza strony 133–253); D. Kuolys, *Liublinas: kovos dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respublikos / Lublin: walki o Rzeczpospolitą Wielkiego Księstwa Litewskiego*, *Liublino unija: idėja ir jos tęstinumas / Unia Lubelska i jej kontynuacja*, sud. L. Glemža ir R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius 2011, p. 280–290 / 291–301.

⁷ P. Romaniuk, Pojęcie „Rzeczpospolita Litewska” w ruchu republikańskim na przełomie XVII i XVIII wieku, *Barok. Historia – literatura – sztuka*, t. 13, nr 2 (25), 2006, s. 31–40.

⁸ Tamże, s. 39–40.

Księstwa Litewskiego” i odnosił się nie tyle do samego państwa, ile do wspólnoty jego obywateli. Prawie każdy akt, powołujący w XVIII wieku konfederację generalną, zawierał teksty przysięgi szlachty i oficjalistów. Przysięgano dotrzymywać wierności i nie odstępować właśnie Konfederacji Generalnej⁹. Czy zamiana, która nastąpiła już w 1703 roku, oznaczała wyłącznie modyfikacje terminologiczne, czy też miała większe znaczenie? Dzisiaj autor optowałby za tą drugą wersją.

W XVIII wieku konfederacja generalna była przez szlachtę rozumiana jako stan wyjątkowy i tymczasowy. Prędzej czy później, najlepiej po osiągnięciu postawionego celu, konfederacja miała być rozwiązana. Natomiast nazwa „Rzeczpospolita Wielkiego Księstwa Litewskiego” zawierała w sobie sens czegoś trwałego, co nie mogło i nie powinno być rozwiązane ani po upływie roku, ani dwóch, ani nigdy. Jeżeli osiemnastowieczne konfederacje generalne miały być tylko narzędziem służącym do naprawy państwa – usunięcia „exorbitancji” i „niebezpieczeństwa”, nadzwyczajnym i tymczasowym trybem sprawowania władzy i organizacją stanu szlacheckiego, to pojęcie „Rzeczpospolita Wielkiego Księstwa Litewskiego” zawierało w sobie coś, co można określić jako deklarację ustanowienia sprawiedliwego, demokratycznego i praworządnego państwa – Wielkiego Księstwa Litewskiego. Ludzie z tamtej epoki powiedzieliby inaczej – przywrócenie nadwyrężonej wolności.

Społeczeństwo funkcjonuje opierając się na zbiorowej mądrości, to znaczy – na swoim doświadczeniu i umiejętnościach. Jakie doświadczenie historyczne przed Olkienikami miała szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego w organizowaniu konfederacji? Jeżeli to, co powstało w wyniku zwycięstwa olkienickiego można uznać za konfederację, to czy była to na Litwie piąta z kolei, licząc od 1696 roku, konfederacja, która niebawem – już w marcu 1701 roku (odbył się wówczas zjazd republikańców w Różanej) – została zastąpiona przez następną – szóstą, jak to niekiedy jest ujmowane w historiografii¹⁰? Na pewno w Wielkim Księstwie Litewskim mocno zakorzeniona była tradycja, dobrze znana również w Koronie, powoływania w konfliktowych sytuacjach konfederacji wojskowych, najczęściej określanych „związkami wojskowymi”. Podobne wydarzenia miały miejsce na początku XVII wieku. Na przykład w 1609 roku w Grodnie skonfederowała się

⁹ Np. teksty przysięgi marszałka i regimentarza wojsk Konfederacji Generalnej Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1734 r.: *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1: *Okresy bezkrólewizy*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa 2006, s. 374–376.

¹⁰ J. Urwanowicz, *Drobna szlachta w wojnie domowej na Litwie*, s. 82, oraz s. 80: „na mocy zawiązanej w marcu 1701 roku konfederacji wyprawiono do cara uroczyste poselstwo, które imieniem „Rzeczypospolitej Litewskiej” zawarło z Rosją traktat schlüsselburski”.

część wojska litewskiego – jazda hetmana Jana Karola Chodkiewicza, konfederacja wojskowa zawiązała się również w latach 1612–1613¹¹. Nasilenie zjawiska nastąpiło w połowie XVII wieku¹². Bardzo skromny kształt miała konfederacja wojskowa zawiązana z inspiracji hetmana wielkiego litewskiego Michała Kazimierza Paca w Kobryniu 22 listopada 1672 roku, nastawiona na zmanifestowanie poparcia wojska dla dowódcy, stronnictwa Paców i atakowanego przez malkontentów króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego¹³. Znaczące z kolei były konfederacje wojskowe, zawiązane w październiku 1696 roku w Brześciu¹⁴ i 22 lutego 1698 roku na Żmudzi, w Szkudach¹⁵. Regimentarzem obu tych konfederacji był jeden z najbardziej radykalnych przywódców republikanów Hrehory Antoni Ogiński.

Zakres postulatów skonfederowanego wojska zwykle był zawężony do spraw wojskowych – wypłaty zaległego żołdu. W bardziej ambitnych przypadkach domagano się zmian personalnych w dowództwie lub reformy organizacji dowodzenia i opłacania wojska. Bardzo rzadko apelowano do szlachty powiatowej o czynne wsparcie skonfederowanego wojska, gdyż podobne posunięcia były nieprzychylnie postrzegane przez władze państwowe – jako próba buntowania obywateli. A tak właśnie postąpił Hrehory Ogiński – zwrócił się do szlachty z apelem o poparcie w przypadku obu konfederacji pod swoim dowództwem¹⁶, zwłaszcza tej drugiej, na co wskazywała nawet jej oficjalna nazwa „Konfederacja wojska Jego Królewskiej Mości W. Ks. Lit. z Rzeczą Pospolitą”. W zamysle

¹¹ A. Tyla, *Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje*, Vilnius 1986, p. 91.

¹² A. Rachuba, *Konfederacja Kmicicowska i Związek Braterski wojska litewskiego w latach 1660–1663*, Warszawa 1989; A. Rachuba, *Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663*, Zabrze 2010.

¹³ K. Bobiatyński, *Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski. Działalność polityczno-wojskowa*, Warszawa 2008, s. 276–277.

¹⁴ G. Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystės vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 m.*, Vilnius 2000, p. 234–245; H. Zdzitkowiecka-Jasieńska, Konfederacja Baranowskiego w dobie bezkrólestwa po Janie III, *Ateneum Wileńskie*, R. 6, nr 1–2, 1929, s. 88–108.

¹⁵ Konfederacja wojska Jego Królewskiej Mości W. Ks. Lit. z Rzeczą Pospolitą, Szkudy, 22 lutego 1698 r. (aktykacja w księgach Trybunału Głównego W. Ks. Lit. jako: Konfederacja wojska W. Ks. Lit. z Rzętą W. Ks. Lit.), *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (dalej: *LVI A*), *Senieji aktai* (dalej: *SA*), b. 43, l. 277–281v.

¹⁶ H. A. Ogiński 17 października 1696 r. ogłosił wezwanie do szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego z apelem łączyć się ze skonfederowanym wojskiem do wspólnej walki: Uniwersał H. A. Ogińskiego do województwa Brzeskiego, Horodec, 17 października 1696 r. (kopia), *Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu*, rkp 30, k. 92; *Biblioteka Czartoryskich w Krakowie*, rkp. 445/IV, nr 50, k. 146–147; rkp. 2218/IV, k. 5–5v.

inicjatorów konfederacji miała ona raczej oznaczać ogół szlachty – obywatele Wielkiego Księstwa Litewskiego, jednak przy wpisywaniu aktu konfederacji do ksiąg trybunalskich dodano oficjalną nazwę państwa – „W[ielkiego] Ks[ięstwa] Lit[ewskiego]”, co było bodajże pierwszym takim przypadkiem. Ogiński swoimi apelami do szlachty przyczynił się do rozszerzenia ruchu antysapieżyńskiego, nie zmienia to jednak wojskowego charakteru wspomnianych dwóch konfederacji pod jego dowództwem.

Całkowicie odmienne jest doświadczenie szlachty w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim w zakresie szeroko zakrojonych ruchów szlacheckich – konfederacji czy rokoszy antykrólewskich, występujących pod hasłami politycznymi, przemian ustrojowych czy obrony wolności. Szlachta litewska stała na uboczu w okresie wielkich ruchów w Koronie w XVII wieku, poczynając od rokoszu Zebrzydowskiego (1606–1609), poprzez rokosz Lubomirskiego (1665–1666) i na rokoszu „łowickim” (1697–1698/9) wymierzonym przeciwko Augustowi II kończąc, jeżeli spojrzymy na ten ostatni nie przez pryzmat ruchu antysapieżyńskiego, a przez pryzmat poparcia szlachty. Podobnie wyglądał udział szlachty litewskiej w ruchach prokrólewskich, takich jak antyszwedzka konfederacja tyszowiecka (1655–1656), a po jej przekształceniu 20 stycznia 1656 roku w Łańcucie – konfederacja generalna „w Łańcucie” czy konfederacja gołąbska (1672–1673). Ruchy te miały miejsce właściwie tylko w Koronie. Brała w nich udział, można rzec ekspedycyjnie, czyli na terenie Korony, dosyć ograniczona liczba szlachty i magnatów z Wielkiego Księstwa. Na Litwie nie powstały żadne osobne struktury organizacyjne wspomnianych konfederacji czy rokoszy antykrólewskich. Zdarzały się, co prawda, przypadki deklarowania poparcia dla nich. Na przykład zwolennicy rokoszu Zebrzydowskiego tak postąpili na swoim zjeździe w Wilnie 28 maja 1606 roku, jednak poprzestano na zadeklarowaniu poparcia dla wysłania do Polski delegacji¹⁷. Sama nazwa „Konfederacja Generalna Wielkiego Księstwa Litewskiego” pojawiła się w 1672 roku, wówczas był to jednak zwykły manifest poparcia dla króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego, podpisany 27 maja 1672 roku podczas sejmu nadzwyczajnego przez grupę litewskich senatorów i posłów sejmowych w Warszawie¹⁸ i uchwalony przed związaniem się w

¹⁷ Zjazd litewskich zwolenników rokoszu w Wilnie (28 maja 1606 r.), *Akta zjazdów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 2: *Okresy panowania królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa 2009, s. 155–158.

¹⁸ Konfederacja prowincjonalna WKsL zawiązana na wzór konfederacji prowincji wielkopolskiej w obronie króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego w trakcie zerwanego sejmu nadzwyczajnego 18 maja–30 czerwca 1672 r. w Warszawie (27 maja 1672 r.), *Akta zjazdów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1, s. 384–387. O konfederacji: A. Filipczak-Kocur,

Koronie konfederacji gołąbskiej (16 października 1672 roku). Nie wiązało się to z powołaniem jakichkolwiek odrębnych struktur organizacyjnych. Ponadto, określenie „generalna” przy nazwie litewskiej konfederacji pojawiło się nie w tytule dokumentu, podpisanego przez litewskich dygnitarzy w Warszawie, lecz podczas aktykacji aktu konfederacji do ksiąg Metryki Litewskiej. Spośród siedemnastowiecznych partykularnych konfederacji, zawiązanych przez szlachtę w powiatach i województwach Litwy przed powstaniem ruchu republikańskiego, ambitną i samodzielną, niepoprzestającą na zwykłym zamanifestowaniu poparcia dla hetmanów, była prawdopodobnie tylko jedna konfederacja – zawiązana na Żmudzi 3 czerwca 1656 roku z powodu powstania antyszwedzkiego. Zupełnie inaczej wyglądają dzieje wielkich konfederacji XVIII wieku, podczas których na Litwie powstawały osobne konfederacje generalne, niekiedy sprzymierzone z podobnymi w Koronie, zachowujące przy tym swoją organizacyjną samodzielność (na przykład w latach 1734–1736¹⁹), inne łączyły się z koronnymi, również pozostając w dużym stopniu samodzielnymi. Bardzo ważnym etapem w kształtowaniu się form organizacyjnych ruchu republikańskiego było powołanie „rewolucyjnego” urzędu generalnego pułkownika województw i powiatów Wielkiego Księstwa Litewskiego. W dotychczasowej historiografii panuje błędne przekonanie, że nastąpiło to na zjeździe w Wilnie w kwietniu 1698 roku²⁰. Zjazd ten odbył się podczas rozpoczęcia sesji Trybunału Głównego, któremu towarzyszyło przybycie z części powiatów Litwy chorągwi pospolitego ruszenia. Celem przybycia miało być tak zwane „ubezpieczenie” Trybunału, czyli zapewnienie republikanom wyboru przychylnego marszałka trybunalskiego oraz przeprowadzenie reformy Trybunału zgodnie z ustawą o zrównaniu praw Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego, uchwaloną na sejmie elekcyjnym rok wcześniej. Cel osiągnięto, marszałkiem został jeden z czołowych republikanów, krewny Ogińskich, kasztelan witebski Michał Kazimierz Kocięł. Reformę Trybunału ugruntował przyjęty 16

Konfederacja litewska na nadzwyczajnym sejmie w 1672 roku, *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. 5, Łódź-Kraków 2000, s. 131–133; K. Bobiatyński, *Michał Kazimierz Pac*, s. 267–268.

¹⁹ Organizacyjną odrębność zachowała Konfederacja Generalna W. Ks. Lit. z lat 1734–1736, która politycznie była bliska koronnej konfederacji dzikowskiej. Szerzej: F. Sliesoriūnas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Generalinė Konfederacija 1734–1736, *Lietuvos istorijos metraštis, 2001/1 metai*, Vilnius 2002, p. 31–58; F. Sliesoriūnas, The General Confederation of the Grand Duchy of Lithuania (1734–1736), *Lithuanian Historical Studies*, vol. 8, Vilnius 2005, p. 61–94.

²⁰ J. Gierowski, Kocięł Michał Kazimierz, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 13, z. 2, Wrocław etc., 1967, s. 224: „być może wtedy stworzył pierwszy raz koło szlacheckie, które powołało go na generalnego pułkownika województw i powiatów litewskich”.

kwietnia tak zwany „Porządek sądzenia spraw w Trybunale W[ielkiego] X[ięstwa] L[itewskiego]”, którego wersja drukowana została połączona z tekstem ustawy o zrównaniu praw. Natomiast Kocieli został obwołany generalnym pułkownikiem nie podczas wiosennego zjazdu w Wilnie, lecz co najmniej parę miesięcy wcześniej. Na pewno tak był tytułowany przez zgromadzonych na Białej Rusi republikanów²¹. Wówczas republikanie jemu powierzyli prawo zwoływania pospolitego ruszenia, a więc wchodzenia w kompetencje króla, z czego Kocieli skorzystał zwołując szlachtę do Wilna na inaugurację Trybunału.

Ważnym wydarzeniem konsolidującym ruch republikański stał się kolejny zjazd w Wilnie, zwołany przez Kocieli jako marszałka trybunalskiego i generalnego pułkownika 14 sierpnia 1698 roku, kiedy dobiegała końca wileńska kadencja Trybunału Głównego. 16 sierpnia zjazd uchwalił „Manifest województw i powiatów Wielkiego Księstwa Litewskiego” oraz „Laudum generalne województw i powiatów Wielkiego Księstwa Litewskiego”. W historiografii przyjęto utożsamiać te uchwały z powołaniem konfederacji Wielkiego Księstwa Litewskiego²². Byłaby to już trzecia uchwała w okresie przedolkienickim i pierwsza szlachecka. Warto zwrócić uwagę na pewne kwestie. Po pierwsze, w aktach uchwalonych na sierpniowym zjeździe brak uchwały, ogłaszającej powołanie konfederacji Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po drugie, zwolennicy Kocieli, podobnie jak republikanie, nie zaczęli używać względem siebie terminu „konfederacja” czy „konfederaci”. Po trzecie, Kocieli został ogłoszony generalnym pułkownikiem nie w sierpniu, i nie podczas kwietniowego zjazdu, lecz, jak już zostało wskazane, co najmniej kilka miesięcy wcześniej. Ani w kwietniu, ani w sierpniu nie powołano u boku nowo ogłoszonego pułkownika generalnego ciała doradczego, czyli konsyliarzy, jak to było w zwyczaju podczas konfederacji. Po czwarte, instytucje

²¹ K. J. Sapieha w swoim słynnym „Manifeście Bogu, Światu i Ojczyźnie” (1699) cytuje swój wcześniejszy manifest, ogłoszony w Grodnie 18 marca 1698 roku, czyli miesiąc wcześniej niż zebrał się w Wilnie Trybunał (inauguracja Trybunału odbyła się 14 kwietnia), w którym zarzuca Kocieliowi bezprawną usurpację tytułu pułkownika generalnego: „zadane exvulnere vulnus praesumptione Tituli Imości P. Kotła Kasztellana Witebskiego, kiedy Assumpto na się Pułkownika Generalnego Wdztw: y Powiatów W. X. L. forma, tudziesz Ichm. Inszych spolną na Rusi melitantium zabawą, Iako to Ichm: PP. Pocieliów Podkomorzego Brzeskiego, Chorążego Trockiego, y Im: P. Chorążego Mściślawskiego, y wielu z Colligowanych, nefando operi Regimentarstwa Generalnego usurpatia”, [Kazimierz Jan Sapieha], *Manifest Bogu, Światu y Oyczyźnie przez Iaśnie Wielmożnego Ie^o: Mści: Pana Kazimierza Iana Hrabie na Bychowie, Zaslawiu y Dąbrownie Sapiebę, Woiewodę Wileńskiego, Hetmana W: W. X. L. do powszechniej wiadomości Podany Roku 1699* [Dat.: w Grodnie 16 Febr. 1699; s. l. s. n.].

²² J. Urwanowicz, *Drobna szlachta w wojnie domowej*, s. 76–77: „w sierpniu tegoż roku, zawarto kolejną konfederację na czele której stanął tym razem Michał Kazimierz Kocieli”.

konfederackie zawsze miały charakter tymczasowy, czyli w założeniu powinny były działać do rozwiązania konfederacji, tymczasem republikanie zwrócili się do króla z prośbą o usankcjonowanie nowego urzędu generalnego pułkownika jako stałego²³. Próba nie była udana; świadczy ona o tym, że pierwotnym zamiarem było powołanie nie przywódcy konfederackiego, a stałego urzędu konkurencyjnego wobec hetmanów. Wreszcie, powołana chorągiew piechoty trybunalskiej, również w myśl republikanów, miała stać się nie siłą zbrojną konfederacji, a stałą państwową jednostką wojskową, co prawda niewchodzącą w skład „wojska polowego”, autonomiczną wobec komputowego wojska litewskiego i podwładną nie hetmanom, a marszałkowi trybunalskiemu, w 1698 roku – Kocięłowi. Po różnych perturbacjach tak się też stało. Chorągiew piechoty trybunalskiej została usankcjonowana nie tylko przez zjazdy republikanów, ale też konstytucjami sejmów Rzeczypospolitej z 1699²⁴ i 1717 roku²⁵. W takiej postaci przetrwała przez prawie cały wiek XVIII.

Warto zwrócić uwagę również na inne aspekty działalności Kocięła, nietypowe dla zachowania przywódcy konfederacji. Jako generalny pułkownik podpisywał się wyjątkowo rzadko, najwyraźniej preferując niewzbudzające wątpliwości z punktu widzenia prawa urzędy kasztelana witebskiego i marszałka Trybunału Głównego. Dla porównania – Michał Serwacy Wiśniowiecki po bitwie olkienińskiej nigdy nie pomijał w swojej tytulaturze urzędu generalnego pułkownika. Ciekawa jest argumentacja Kocięła, uzasadniająca prawomocność jego poczynań. W przypadku klasycznej konfederacji jej przywódca powoływał się na wolę województw i powiatów, czyli ogółu szlachty, zrzeszonej w konfederację, co było wystarczające. Wiśniowiecki po bitwie pod Olkienikami powołał się wprost na wolę województw i powiatów. Tymczasem Kocięł w 1698 roku w swoich uniwersałach powołał się nie na wolę, wyrażoną na wileńskim zjeździe republikanów, bądź inne „rewolucyjne” formy wyrażania opinii szlacheckiej, co można by było porównać do konfederackiej formy sprawowania przywództwa, lecz na niebu-

²³ Prośba ustanowić urząd generała W. Ks. Lit. i „opisać” jego kompetencje na przyszłym sejmie została zawarta w: *Postanowienie Generalne Stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego przy rozejściu się z pospolitego ruszenia między Ławnem a Puzewiczami dnia 21 Decembra Anno 1698 uczynionym* (druk), kopia w: *Lietuvos Mokslo akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius* (dalej: *LMAVB RS*), f. 17, b. 177, l. 148v.

²⁴ Konstytucja sejmów z 1699 r. „Prorogatio czasu Trybunałowi W. X. Litewskiego”, *Volumina legum*, t. VI, Petersburg 1860, s. 40 (f. 75–76): „Pro assistentia teozó Trybunału W. X. Lit. piechoty Węgierskiej sto, krom officialistów deklaruiemy”.

²⁵ Konstytucje sejmów z 1717 r.: „Taryffa na wyplacenie podatku pogłównego żydowskiego”, *Volumina legum*, t. VI, s. 183 (f. 353) i 184 (f. 356).

dzące wątpliwości co do swojej legitymności instytucje – sejmy elekcyjny i koronacyjny. Zwoływał pospolite ruszenie stosując takie uzasadnienie swojego prawa: „ex vi officii mei, które Ich[mość] M[iłościwi] P[anowie] na osobę moją pod czas szczęśliwey najjaśniejszego króla I[ego] m[iłości] Augusta II szczęśliwie nam panującego Eleccy i koronacy włożyli”²⁶. Tak jakby nie odbył się zjazd wileński. Wiadomo natomiast doskonale, że w żadnej z uchwał obu wspomnianych sejmów ani taki urząd – generalnego pułkownika – nie został powołany, ani prawa zwoływania pospolitego ruszenia nie przyznano nikomu innemu prócz samego króla (za zgodą sejmu).

Najwyraźniej więc Kocięł już jako wybrany nielegalnie generalny pułkownik znalazł się na rozdrożu. Zachowując się jak przywódca szlachecki stosował metody, znane z poczynań marszałków konfederacji. Wchodził w kompetencje zastrzeżone królowi i sejmowi, swoje działania zaś uzasadniał nie jako przywódca konfederacji, a niby to mandatem danym przez sejm.

Na pozór niekonsekwentne zachowanie może być jednak logiczne. Warto w tym miejscu bliżej przyjrzeć się temu, co działo się na sejmie elekcyjnym w 1697 roku. Jednak nie podczas obrad powszechnych, ale obok, w gronie litewskich republikanów już po rozdzieleniu elekcji. W diariuszach sejmowych to zdarzenie praktycznie zostało pominięte. Wiemy natomiast, że litewscy republikanie, już jako stronnicy dopiero co wybranego na króla elektora saskiego Fryderyka Augusta, 1 lipca podobno uchwalili manifest popierający księcia saskiego oraz zobowiązanie obrony koekwacji praw, czyli zrównania praw Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Mało znany dokument został pominięty przez Jana Urwanowicza w wyliczeniu pięciu przedolkienickich konfederacji litewskich. Ale to właśnie w tym warszawskim dokumencie użyto określenia „konfederacja”, pojawiła się też zapowiedź powołania pospolitego ruszenia litewskiej szlachty w obronie nowego elekta i nowego prawa²⁷. Nie są znani sygnatariusze tego aktu. Można jednak przypuszczać, że już wówczas w Warszawie, na sejmie elekcyjnym, został wstępnie omówiony podział ról dla poszczególnych przywódców republikanów. Możliwe, że wtedy zrodziła się idea powołania urzędu generalnego pułkownika województw i powiatów Wielkiego Księstwa Litewskiego i powierzenia go

²⁶ Uniwersał M. K. Kocięła do województw i powiatów na popis i gotowość do pospolitego ruszenia, 1698 b. d. (kopia), *LMAVB* RS, f. 17, b. 177, l. 129.

²⁷ Akt konfederacji litewskich zwolenników elekcji Fryderyka Augusta Wettina, elektora saskiego (antysapieżyński), Warszawa, 1 lipca 1697 r., *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1, s. 341–342: „pospolite ruszenie na relacyjne sejmiki przyszłe i kiedy będzie potrzeba wyciągała praesenti confoederatione postanawiamy <...> tę naszą braterską konfederacją <...> deklarujemy nierozdzielnie trzymać”.

Kocięłowi. Mimo wszystko zwołane przez niego dwa pospolite ruszenia szlachty litewskiej wzbogaciły republikanów o doświadczenie, bez którego nie byłyby możliwe zwycięstwo w bitwie olkienickiej i ustanowienie na Litwie rządów republikanów. Nawet jeżeli nie nazywali siebie „konfederatami” i nie używali terminu „konfederacja”, stosowali formy organizacyjne i działania, zbliżone do tych, które dostrzegamy w arsenale wielkich konfederacji XVIII wieku.

Podsumowując można wyodrębnić dwie epoki w rozwoju litewskich ruchów szlacheckich. Pierwsza obejmuje XVII-wieczne ruchy pozbawione wyraźnych struktur organizacyjnych, druga – wielkie XVIII-wieczne konfederacje. Te dwie epoki dzieli czy raczej łączy zwycięski ruch republikański z czasów wojny domowej i jego prawie niepodzielne rządy w Wielkim Księstwie Litewskim po zwycięstwie nad stronnictwem sapieżyńskim w bitwie olkienickiej (18 listopada 1700 roku) i ogłoszeniu „Postanowienia olkienickiego” (24 listopada 1700 roku). Prawie bezkonkurencyjne rządy (dalej opór stawiali jedynie stronnicy Sapiehów, skupieni wokół sapieżyńskiej twierdzy w Starym Bychowie na wschodzie państwa) trwały przez ponad rok – do inwazji wojsk szwedzkich, popierających Sapiehów, na przełomie 1701 i 1702 roku. Ruch republikański na przełomie XVII i XVIII wieku ukształtował się na Litwie samodzielnie w tym sensie, że nie miał wówczas swojego odpowiednika w postaci koronnej konfederacji lub podobnego stronnictwa. Jednak później, w okresie Wojny Północnej ze Szwecją i jej stronnikami, czyli zwolennikami powołanego przez Szwedów na króla Stanisława Leszczyńskiego, wewnątrz kraju, ruch litewskich republikanów został wchłonięty przez obejmującą całą Rzeczpospolitą polsko-litewską konfederację sandomierską. Ta ostaną powstała 20 maja 1704 roku jako wspólna dla Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego²⁸. W 1703 roku ruch republikański pod względem organizacyjnym upodobił się do klasycznej szlacheckiej prokrólewskiej konfederacji, przekształcając się na zjeździe w Wilnie 7 marca w Konfederację Generalną Wielkiego Księstwa Litewskiego. Znamienne jest to, że transformacja zjazdu republikanów w konfederację generalną odbyła się w opinii współczesnych „ad instar Wielkopolskiej Confaederacyi”²⁹. Miało to nawiązywać do popierającej Augusta II generalnej konfederacji województw wielkopolskich, zawiązanej 30

²⁸ *Konfederacja Generalna Stanów Koronnych y W. X. Lit.: na Zieździe Walnym, pod Sandomirzem postanowiona* [20 maja 1704 r.].

²⁹ „Sessya z Rożaney limitowana do Wilna była gromadna, bo z każdego woiewództwa y Pow[iatu] po dwóch było commissarzów, ludzi godnych, którzy jako na Seym mieli instrukcyi. Naypierwey postanowili Generalną Xięstwa Litt. Przy Królu Augustie II ad instar Wielkopolskiej Confaederacyą zgodną przeciwko Szwedowi woynę”, *LMAVB RS*, f. 17, b. 177, l. 358.

października 1702 roku w Kole³⁰, a nie do proszwedzkiej wielkopolskiej konfederacji, zawiązanej później niż litewska – 9 czerwca 1703 roku. Powstające odtąd w Koronie konfederacje generalne zawsze miały na Litwie nie tylko sympatyków, jak to było na przestrzeni XVII wieku, ale też silnego i doświadczonego w „powoływaniu konfederacji generalnych Wielkiego Księstwa Litewskiego” partnera. Spoglądając z takiej perspektywy można rzec, że „Postanowienie olkienickie” i wprowadzone wówczas na Litwie rządy, swoją istotą bardzo zbliżone do konfederackich, oparte nie na literze prawa, a na sile zbrojnej szlachty zmobilizowanej do działania, stały się tym fundamentem i tym doświadczeniem historycznym, w oparciu o które powoływano wszystkie późniejsze konfederacje generalne Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVIII wieku.

Źródła drukowane (w tym starodruki) i literatura

Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego, t. 1: *Okresy bezkrólewi*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2006.

Akta zjazdów Wielkiego Księstwa Litewskiego, t. 2: *Okresy panowania królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2009.

Konfederacja Generalna Stanów Koronnych y W. X. Lit.: na Ziezdzie Walnym, pod Sandomirzem postanowiona [20 maja 1704 r.].

Postanowienie Generalne Stanów W. X. Lit. wieczne i nigdy nienaruszone, na Ziezdzie Walnym Woiewodztw y Powiatow, Pospolitym Ruszeniem pod Olkinikami uchwalone, Roku Pańskiego 1700, w Drukarni Akademii Wileńskiej Soc. Jesu.

[Sapicha Kazimierz Jan], *Manifest Bogu, Światu y Oyczyźnie przez Iaśnie Wielmożnego Ie^o: Mści: Pana Kazimierza Iana Hrabie na Bychowie, Zaslawiu y Dąbrownie Sapiebę, Woiewodę Wileńskiego, Hetmana W: W. X. L. do powszechnej wiadomości Podany Roku 1699* [Dat.: w Grodnie 16 Febr. 1699; s. l. s. n.].

Volumina legum, t. VI, Petersburg: nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1860.

Bobiatyński Konrad, *Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski. Działalność polityczno-wojskowa*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2008.

Filipczak-Kocur Anna, *Konfederacja litewska na nadzwyczajnym sejmie w 1672 roku, Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. 5, Łódź-Kraków 2000, s. 131–137.

³⁰ J. Poraziński, *Epiphania Poloniae. Orientacje i postawy szlachty polskiej w dobie wielkiej wojny północnej (1702–1710)*, Toruń 1999, s. 17.

- Gierowski Jozef, Kocielł Michał Kazimierz, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 13, z. 2, Wrocław etc., 1967, s. 223–225.
- Lietuvos TSR istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1917 metų*, red. M. Jučas, V. Merkys, B. Vaitkevičius, Vilnius: Mokslas, 1985.
- Kiupa Zigmantas, *Lietuvos valstybės istorija*, Vilnius: Baltos lankos, 2004.
- Kuolys Darius, *Res Litwana: kunigaikštystės bendrija*, pirmoji knyga – *Respublikos steigimas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- Kuolys Darius, Liublinas: kovos dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respublikos / Lublin: walki o Rzeczpospolitą Wielkiego Księstwa Litewskiego, *Liublino unija: idėja ir jos tęstinumas / Unia Lubelska i jej kontynuacja*, sud. L. Glemža ir R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011, p. 280–290 / 291–301.
- Poraziński Jarosław, *Epiphania Poloniae. Orientacje i postawy szlachty polskiej w dobie wielkiej wojny północnej (1702–1710)*, Toruń: Wydawnictwo naukowe UMK, 1999.
- Rachuba Andrzej, *Konfederacja Kmicicowska i Związek Braterski wojska litewskiego w latach 1660–1663*, Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 1989.
- Rachuba Andrzej, *Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663*, Zabrze: Infort Editions, 2010.
- Romaniuk Przemysław P., Pojęcie „Rzeczpospolita Litewska” w ruchu republikańskim na przełomie XVII i XVIII wieku, *Barok. Historia – literatura – sztuka*, t. 13, nr 2 (25), 2006, s. 31–40.
- Sliesoriūnas Feliksas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Generalinė Konfederacija 1734–1736, *Lietuvos istorijos metraštis, 2001/1 metai*, Vilnius 2002, p. 31–58.
- Sliesoriūnas Feliksas, The General Confederation of the Grand Duchy of Lithuania (1734–1736), *Lithuanian Historical Studies*, vol. 8, Vilnius 2005, p. 61–94.
- Sliesoriūnas Gintautas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 m.*, Vilnius: LII leidykla, 2000.
- Tyla Antanas, *Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas, 1986.
- Urwanowicz Jerzy, Drobna szlachta w wojnie domowej na Litwie w XVII/XVIII wieku, *Drobna szlachta podlaska w XVI–XIX wieku*, Białystok: Ośrodek Badań Historii Wojskowej, Muzeum Wojska w Białymstoku, 1991, s. 75–85.
- Zdzitkowiecka-Jasieńska Halina, Konfederacja Baranowskiego w dobie bezkrólestwa po Janie III, *Ateneum Wileńskie*, R. 6, nr 1–2, 1929, s. 88–108; nr 3–4, s. 456–485.

Gintautas Sliesoriūnas

VIDAUS KARO LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE APOGĖJUS IR KONFEDERACINĖS VALDYMO FORMOS ĮVEDIMAS (1700–1703)

Santrauka

1700 m. lapkričio 18 d. prie Valkininkų įvykusios kautynės tarp beveik du dešimtmečius iki tol Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK) dominavusios Sapiegų giminės grupuotės pajėgų ir į antisapieginį judėjimą susitelkusios bajorijos, t. y. vadinamųjų respublikonų, užbaigė Sapiegų viešpatavimo laikotarpį ir leido Lietuvoje valdžią įtvirtinti respublikonams ir įvesti čia ypatingą valdymo formą. Straipsnyje aptariamas šios valdymo formos pobūdis. Pastebima, kad iki 1703 m., kai kovo 7 d. Vilniuje buvo paskelbta apie LDK generalinės konfederacijos sudarymą, respublikonai savo įvestos valdymo formos nevadino konfederacine, savęs – konfederatais, o priimamų nutarimų ar manifestų beveik niekada nevadino konfederacijomis, išskyrus etmonų valdžiai paklusti atsakiusių kariškių konfederacijas. Pastarosios Lietuvoje XVII a. turėjo ilgą tradiciją, skirtingai nei bajorijos konfederacijos. Respublikonų dokumentuose, tokiuose kaip 1700 m. lapkričio 24 d. priimtas „Valkininkų nutarimas“, apibrėžęs naujus valdymo principus, randama sąvoka – LDK Respublika. Ji vartojama ten, kur vėliau XVIII a. didžiųjų konfederacijų skelbimo aktuose bus LDK generalinės konfederacijos sąvoka. Nors pagal esmę ir vartojimą abi šios sąvokos buvo labai artimos, bet, straipsnio autoriaus nuomone, jų negalima visiškai sutapatinti. Respublikonų vartota „LDK Respublikos“ sąvoka buvo platesnė, rodė troškimą siekti ilgalaikių permainų ir paversti tokią valdymo formą ne laikina, kaip kad būdavo esant konfederacijoms, bet nuolatine. 1703 m. paskelbus LDK generalinę konfederaciją respublikonų valdymo forma galutinai transformavosi į konfederacinę. 1704 m. Lietuvos konfederatai susivienijo su Lenkijos konfederatais į bendrą Sandomiero generalinę konfederaciją. Tai tapo precedentu. Nuo tada visos didžiosios XVIII a. konfederacijos buvo dualistinės. Jas sudarė dvi artimos Lenkijos ir Lietuvos generalinės konfederacijos, siejamos formalios sąjungos sutarties. Kartais (pvz., 1734–1736 m.) Lenkijoje ir Lietuvoje paskelbtos generalinės konfederacijos tiesiog artimai bendradarbiaudavo ir nesudarė formalios susijungimo sutarties. Visos XVIII a. sudarytos generalinės konfederacijos rėmėsi Lietuvos respublikonų istorine patirtimi.

Gintautas Sliesoriūnas

**CULMINATION OF THE INTERNAL STRIFE IN
THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA AND THE ESTABLISHMENT
OF CONFEDERATE GOVERNANCE (1700–1703)**

Summary

On the November 18, 1700, near Valkininkai a battle between troops fighting on the side of the Sapieha family, which had dominated in the Grand Duchy of Lithuania for almost two decades, and anti-Sapiehian forces of the opposing nobility, the so-called republicans, took place. The battle ended the hegemony of the Sapieha house and let the republicans establish their rule in Lithuania and introduce their new form of governance. The article discusses the nature of this new form of governance. It is noted that until the March 7, 1703, when the General Confederation of the GDL was proclaimed, republicans had not called their government and almost never had their resolutions and manifests called confederations. The exception was the confederations of soldiers who refused to obey the hetmans' authority. In the 17th century these confederations had had a long tradition, contrary to the confederations of nobility. In the republicans' documents, such as the Valkininkai Resolution from November 24, 1700, which defined the principles of the new government, one can find the term Republic of the GDL. It is used in places where later the term General Confederation of the GDL is used in the 18th-century acts declaring the grand confederations. Even though in principle these two terms and notions were close in their meaning, the author of the article tends to think that they cannot be considered the same. The term "the Republic of the GDL" used by the republicans, was broader and revealed their aspirations to seek long-term.

In 1703, after the General Confederation of the GDL was proclaimed, the republicans' form of governing had completely transformed into confederate. In 1704 Lithuanian confederates joined together with Polish confederates and formed the General Confederation of Sandomierz. It set the precedent. From then on all the grand confederations of the 18th century were dual. They had to be established by two close Lithuanian and Polish General Confederations, which were tied by formal agreement on consolidation. Sometimes, for instance in the period between 1734 and 1736, Polish and Lithuanian General Confederations closely collaborated without any formal agreement. All the 18th-century general confederations rested on the historical experience of Lithuanian republicans.